УДК 343.352:33614

НУРБЕК К.У.
Ж. Баласагын ат. КУУ, Бишкек.
NURBEK KYZY U.
J. Balasagun KNU, Bishkek

КОРРУПЦИЯ - САН МЕНЕН

Коррупция в числах

Corruption in figures

Макалада Кыргызстандагы коррупциянын өсүү жолдору, анын басымдуу орун алган тармактары, коррупциянын коомго тийгизген таасири тууралуу чет өлкөлүк мекемелердин изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары сан-көрсөткүчтөр менен берилет.

Урунттуу свздвр. *Коррупция, Кыргыз Республикасы, көрсөткүч, дүйнөлүк рейтинг, зыян, сурамжылоо, казына, салыштыруу, ишкер*

В статье отражаются в цифрах выводы исследований иностранных организаций о способах роста коррупции в Кыргызстане, сферах их охвата, а также влияниях в общество.

Ключевые слова*. Коррупция, Кыргызская Республика, показатель, мировой рейтинг, вред, опрос, казна, сравнение, предприниматель.*

The article reflects in figures the findings of studies of foreign organizations on ways to increase corruption in Kyrgyzstan, their scope, as well as their influence in society. In the end, a short proposal is made to counteract corruption.

Keywords. *Corruption, Republic of Kyrgyzstan, index, world ranking, harm, interroqation, coffers, comparison, businessman.*

Коррупция-паракорчулук латын тилинен *ccorruption* - кимдир биреену акчага сатып алуу, бузуу (порча), чиритуу, жараксыздандыруу деген маанини туюндурат. Коррупция - паракорчулук - бул мамлекеттик органда иштеген адамдардын ез кызматтык ордунан же абалынан пайдаланып, мыйзамсыз акча талап кылуусу же кызматтык ордун ез кызыкчылыктарына пайдалануусу.

Экономикалык жана саясий-экономикалык изилдеелер боюнча, паракорчулук мамлекеттин енугуусуне зор зыян алып келип, коомдун кызыкчылыгында экеономиканын есушуне тоскоолдуктарды жаратат.

Учурда елкеде коррпуция эц кеп талкууга алынган темалардын бири болуп калды. Ал коомдун енугуу жолунда негизги тоскоолдук болуп, жарандардын ац-сезимине жашоонун зарыл шарты катары сицип кетти. Пара алуу, акчаны ез чентегуне салып алуу, коррупциянын дагы башка турлеру мамлекеттеги экономикалык жана саясий кырдаалдын начарлашына себеп болуп, бийлик укук адилеттигинин акыйкаттыгы жана объективдуулугу принциптери тушунугун жоготуп бара жатат.

Кыргызстанда 2000-жылдан тарта коррупция кучеп, коррупцияны коркунучтуу керунуш катары ошол жылдан баштап гана кабыл ала баштаган. Transparency International дын изилдеесу боюнча коррупция боюнча дуйнелук рейтингде Кыргызстан 2003-жылы 118-орунда, 2005-жылы 180 мамлекетик ичинен 130-орунда турса, 2006-жылы 143-орунда, 2007-жылы 157-орунда, 2008-жылы 166-орунда турган [1.23]. 2010-жылы 182-мамлекеттин ичинен 164-орунда болгон. Демек, барган сайын коррупция кучей берген.

Кыргызстанда коррупциянын эц чоц толкунунун башталышы 1993-жылдын 10-майында улуттук валютанын кабыл алынышы менен байланышта каралат. Бюджеттеги рублди сомго которуу зарылдыгы келип чыгып, казынадагы 44 миллиард рублди алмаштырыш керек болгон, бирок кандайдыр бир себептерден улам 13,7 миллиард гана рубль, башкча айтканда, 31,1%ы гана сомго которулуп, 30 миллиард рублдин дайыны чыкпай кеткен.

Экинчи толкуну алтын иштетуу, башкча айтканда, кумтерге байланыштуу. Анткени, кумтер Оперецйтинг Компаниясы менен тузулген келишимде белгисиз себептерден улам «ендурулген продукцияны белуштуруу» пункту каралган эмес. Анын натыйжасында елкенун экономикасына ири зыян келтирилген.

Кыргыз Республикасында Эгемендикти алган жылдан 2005-жылга чейинки коррупциянын жалпы суммасы 11миллион 058 мин сомду жана 17 миллион 248 миц долларды тузген [2.483]

2005-2010-жылдар аралыгында «Кыргызстанды енуктуруу фондун» тузуу менен, «Азия универсал банк» аркылуу 1, 2 миллиард доллар Кыргызстандан чыгарылып кеткен [3].

Бул жылдары коррупциянын жалпы суммасы 73,1 миллиард сом жана 862,2 миллион долларга жеткен. Аталган керсеткуч Кыргыз Республикасынын 2010-жыл учун каралган мамлекеттик бюджетинен 1,3 эсеге кеп болуп саналат [2.485].

Кыргызстанда коррупциянын масшатабы жана себептери тууралуу эц алгачкы максаттуу изилдее 2014-жылы Борбордук Азиядагы Консалтинг Компаниясы (ЗАО «CAIConsulting») тарабынан жургузулген. Ал изилдееге республика боюнча 4000 респондент катышып, «Аймагынарда пара беруу аркылуу кандай маселелерди чечип алса болот? деген суроого теменкудей жооп беришкен:

пайыз (%) менен [1.50]

1-т аблица

Кырдаал	**Паранын**	**Көп учурда**	**Мезгил мезгили менен**	**Айрым учурларда**	**Жооп бере албайм**	**Жооп берген эмес**
Баланы бакчага орнотуу	500-1000	37	25, 3	16.7	19,1	1 ,9
Бейтапканада, ооруканада медщиналык акысыз жардам алуу	200-500	37 ,4	26, 8	22,3	12,0	1,5
Мамлекетгик Жожго тапшыруу	10 00 Оден жогору	48 ,1	23, 0	14,6	12,5	1 ,9
ЖОЖдо сынактарды тапшыруу да	500-1000	44 ,6	25, 7	13,6	13,6	2 ,5
ОРТ боюнча «керек» болгон елчемдегу балл менен аттестат алууга	1000 -2000	23 ,1	22, 0	24,3	24,3	2 ,2
Пенсияга чыгаруу аны кайра эсептетуу	500-1000	23 ,6	23, 8	23,1	27,7	1 ,8
Аскердик кызмат етееге чакырганда аскер комиссариаты менен суйлешуу	10 ОООден виде	33,6	23, 3	17,8	23,3	2 ,1
Керектуу кызмат орун алуу же кызматтан кетерулуу	10 000 ден жогору	37 ,9	20, 6	16,6	22,6	2 ,4
Жакшы ишке орношуу	10 000ден жогору	51 ,1	17, 6	12,8	16,6	1 ,6
Курулуш учун жер тилкесин алуу	10 000ден жогору	36,7	20	20,4	20,7	2 ,1
Сотто адилет	10 000ден	45,3	17	15,6	20,2	1,7

чечеим чыгартуу же езу каалаган чечим чыгартуу	жогору					
Милициядан жардам алуу же коргоого алынуу	10 000ден жогору	44 ,9	20, 3	14,9	18,1	1,7
Жашаган жери боюнча паспорт алуу, каттоого туруу	1000-2000	28,5	23, 2	26,1	20	2 ,2
МАИ кызматкерлери менен кырдаалды женге салу,айдоочу укугун алуу ж.б.	500-1000	51 ,9	21,2	12,5	12,7	1,7
Прокуратурадан укуктук жардам алуу жана коргонуу	10 000ден жогору	35 ,6	21, 1	19,6	21,5	2 ,3

Бул таблицадан улам, турак-жай коммуналдык сектордо коррупция
теменуреек, ал эми укук коргоо тармагында жогоруураак экендиги квврунуп турат.

Демек, коррупция бала бакчадан баштап, жашоо турмушубуздун бардык кыймылында коштоп журвру квврунуп турат.

Ал эми жеке ишкерлерден алардын ишмердигин мыйзамсыз калкалап турууга кайсы мамлекетгик орган катышат деген суроого твмвнкудвй жооп беришкен (% менен):

Таблица №2

өкметтун аппараты	13,5%
Улуттук коопсуздук Мамлекеттик комитета	7,3%
Жогорку кенеш	17,3%
Аткаруу бийлииги	14,4%
Жергиликтуу вз алдынча башкаруу органы	24,6%
ИИМ тузуму	35,0%
Прокуратура	32,2%
Сот органы	28,7%
Салык органы	46,1%
Бажы кызматы	23,7%
Экономикалык кылмыштар менен курешуу мамлекеттик кызматы	11,7%
Социалдык фонд	15,3%
Санитардык-эпидемиологиялык кызмат	21,5%
врт коопсуздугу	11,0%
Архитектура жана курулуш агенттиги	5,2%
Мамлекеттик каттоо кызматы	11,8%

Бул керсеткучтен салык органдары жеке ишкерлерди мыйзамсыз калкалоочу функциясын аткарарлыгы, тактап айтканда, коррупциянын чордону экендиги байкалат.

Ошону менен бирге коррупцияга каршы курешууге даяр турган жарандар бар экендиги да аныкталган. Сурамжылоого катышкандардын ичинен Нарын (89,3%) жана Ысык-Квл (85,8%) облустарынын тургундары коррупцияга каршы турууга даяр экендигин белгилешкен. Ал эми Ош (47,5) жана Баткен (40%) облустарынын тургундары коррупцияга каршы

турбастыгын керсеткен. Жаш езгечелуктеру боюнча алганда, улгайган адамдарга Караганда жаштар коррупцияга каршы экендиги аныкталган.

Социалдык макамы боюнча алганда, жумушчулардын 35,6%ы, ишкерлердин 38,3%ы, пенсионерлердин 40,1%ы коррупцияга кенуп, елкеде ансыз эч нерсе жасай албайбыз деп эсептешет. Аскер кызматкерлеринин 47,4%, жумушсуздардын 40%ы, бюджеттик тармакта иштегендердин 38,75%ы, студенттердин 35,5%ы пара берип жашоо жецил дешет. Аскер кызматкерлеринин 31,6%ы, студенттердин 39%ы коррупцияга каршы куреш жургузууге даярбыз дешкен.

Пара берууде биринчи тараптын экинчи тарапка (пара алуучуга) карата кандай сезим пайда болорлугун да сурамжылашкан. Ишкерлердин кепчулугунде - 58,8%ы жана женекей жарандардын 46,2 %ында адамды пара берууге мажбурлаган мамлекеттик системага жек керуу сезими пайда болгон. Пара бергендердин бир аз гана белугу канааттандырарлык сезимге ээ болорлугу аныкталган. Ал эми 3,2%ы гана кармалып калуу коркунучунан кабатырланган.

Демек, ишкерлер «керектуу тараптарга» мыйзамсыз акча берууну бизнести жургузуунун бир жолу деп эсептеп, ошол эле маалда «керектуу тараптарына» болгон жек керуу сезимин жашырган эмес.

Бул изилдеенун негизинде, ар бир Кыргызстандык «пара» берууден баш тартпасын жана алар ага даяр тургандыгын байкоого болот. Ал эми мыйзамсыз акча бербегендердин себептери теменкудей болгон (% менен):

***Таблица** ЛЪЗ*

	Калк	Ишкерлер
андай елчемдегу «пара-акча» таба албадым	17,1	24,2
эч качан пара бербейм	13,9	10,4
ьшайыктуу учур таба албадым	3,3	1,7
маселени баш жол менен, парасыз чечууге болот	18,3	16,6
кылмыш жоопкерчилигинен корктум	2,1	1,6

Маселени башка жол менен, парасыз чечууге болот дегендердин саны арбын экендигинен улам, Кыргызстанда коррупцияны жоюуга мумкунчулук бар деген чечимге келууге болот.

Башкы прокуратуранын билдиргенине Караганда, 2016-жылы жогорку кызматтагы 375 адамга коррупция боюнча жаза екуму чыгарылып, коррупцияга карты мыйзамды бузганы учун 1,5 миллион сом айып пул теленген.

Коррупциялык кылмыштары боюнча 812 иш козголуп, 506,7 миллион сом екметтун казынасына тушкен [4].

Жыйынтыктап айтканда, Кыргызстанда коррупция кунумдук жашоонун бир бутагы катары калыптанып, аны менен бирге жарандардын аны туп тамырынан жоготууга ишеними ечкен.

Пайдаланылган булактардын тизмеси

1. Исследование «Коррупция в Кыргызстане: масштабы, причины и возможности снижения». - Б., 2014;
2. Караталов О. Экономика в Центральной Азии // Международная конференция по евразийским экономикам. -Б., 2012;
3. AKHpress, Tazabek, 2012;
4. Кадырбеков Т. //Ru. sputnik. kg 17.02.2017.